

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

Blaž K A V Š E K (Filozofski fakultet Sveučilišta u Ljubljani)
Kavsekb@ff.uni-lj.si

PROMJENA KNJIŽEVNOPOVIJESNOGA
NARATIVA O DRUGOJ POLOVICI 19.
STOLJEĆA: PRIMJER INTERPRETACIJE
PRIPOVJEDNE PROZE SIMONA JENKA

Primljeno: 5. 10. 2020.

UDK: 821.163.6.09-3Jenko, S.

https://doi.org/10.22210/ur.2020.064.3_4/03

Bernikova (1956) i Kmeclova (1973) interpretacija pripovjedne proze Simona Jenka oprečne su i teško ih je produktivno suočiti jer njihove (implicitne) definicije romantičnosti i realističnosti ne proizlaze iz istoga epistemološkog temelja. To vrijedi prije svega za pripovijest *Spomini*, koju je France Bernik razumio kao kulminaciju Jenkove realističke, odnosno čak “proturomantičke” misaonosti, a Matjaž Kmecl kao produkt slovenske romantičke građanske ideologije koja je rezultat upoznavanja s europskom romantikom. Ovaj rad traži izvore obiju implicitnih definicija u slovenskoj književnopovijesnoj raspravljačkoj tradiciji te im pridodaje i eksplicitnu, kontekstualiziranu definiciju romantičnosti i realističnosti.

Ključne riječi: France Bernik, Matjaž Kmecl, slovenski realizam, postromantika, periodizacija

245

DODATAK ZA OBJAŠNJENJE

Simon Jenko (1835–1869) smatra se jednim od najvažnijih slovenskih pjesnika. Rodio se kao izvanbračno dijete siromašnih roditelja u Podreči na Sorškom polju. Nakon osnovnog školovanja u Smedniku i Kranju na poticaj i uz pomoć ujaka Nikolaja upisuje se u gimnaziju u Novom Mestu. Godine 1856. uputio se u Beč, gdje je studirao klasične jezike, povijest i pravo, a potom je dvije godine službovao kao domaći učitelj kod rođaka Reinleinovih. Kući se vratio 1863. godine, a nakon godinu dana (doduše, s godinom 1865) objavljena je njegova jedina pjesnička zbirka *Pesmi*. Prije odlaska u Beč aktivno je sudjelovao u stvaranju rukopisnoga književnog časopisa *Vaje*, a sljedećih godina pojavljivao se i u slovenskim časopisima (npr. u Janežičevu *Glasniku*).

Među pjesnicima koji su najviše utjecali na Jenka ističemo prije svega Henricha Heinea, potom Friedricha Schillera i Franceta Prešerna.

Matjaž Kmecl (r. 1934) slovenski je književni povjesničar. Rodio se u Dobovcu pod Kumom. Nakon mature, koju je položio u Celju, upisao je studij slovenskoga jezika i književnosti te srpskohrvatskoga jezika i književnosti u Ljubljani. Diplomirao je 1959. godine, a sljedeće godine postao je asistent na katedri za povijest slovenske književnosti. Doktorirao je 1970. godine (*Uvod v razlago sodobne slovenske novele*), sljedeće godine izabran je u zvanje docenta, 1977. godine u zvanje izvanrednog i 1982. godine u zvanje redovitog profesora povijesti slovenske književnosti. Bavio se prije svega prozom, istraživao je književnost 19. stoljeća (*Rojstvo slovenskega romana, Od pridige do kriminalke*) i 20. stoljeća (*Slovenska književnost 1945–1965*), a popunjavao je praznine i u književnoj teoriji (*Novela v literarni teoriji, Mala literarna teorija*).

France Bernik (1927–2020) slovenski je književni povjesničar. Rodio se u Ljubljani, gdje je i maturirao te 1951. godine diplomirao slavistiku na Filozofskom fakultetu. Sljedećih šest godina bio je asistent na katedri za povijest slovenske književnosti, a zatim je zbog političkih razloga isključen sa Sveučilišta. Nakon toga bio je urednik u *Slovenskoj matici*, a potom je nastavio istraživački put u okviru ZRC SAZU. Doktorirao je 1960. godine s temom o poeziji Simona Jenka (*Lirska poezija Simona Jenka in njene razvojne tendence*). Docent na katedri za povijest slovenske književnosti postao je 1971. godine, izvanredni profesor 1977. godine te redoviti profesor 1983. godine. U svojoj istraživačkoj karijeri najviše se posvetio stvaralaštvu Simona Jenka i Ivana Cankara. Od 1981. do 2010. godine bio je glavni urednik nacionalne zbirke *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*, u okviru koje je uredio i dijelove Cankarove i Jenkove ostavštine.

246

1. UVOD

Jenkovu pripovjednu prozu detaljnije su obrađivali književni povjesničari France Bernik (1956) i Matjaž Kmecl (1973). U radovima su se služili terminima romantika i realizam, odnosno pridjevima romantički i realistički, ali ih nisu eksplicitno definirali. Njihove su interpretacije Jenkove pripovjedne proze, prije svega *Spomina*, (naizgled) dijametralno suprotne: Kmecl ih smatra kulminacijom Jenkove romantičnosti, a Bernik znakom njegove vjernosti realizmu, odnosno čak znakom "proturomantičnosti" (Bernik 1956: 68). Različitost njihovih interpretacija teško se može smatrati legitimnim

neslaganjem jer na prvi pogled nije posve jasno kako autori uopće razumiju romantičnost i realističnost. Drugim riječima, njihove interpretacije ne odvijaju se na istoj epistemološkoj razini. U raspravi ću pokazati iz kojih književnopovijesnih tradicija, odnosno ishodišnih pretpostavki proizlaze Kmeclova i Bernikova implicitna definicija romantičnosti i realističnosti, a posljedično ću obraditi i širu problematiku periodizacije druge polovice 19. stoljeća u slovenskoj književnoj povijesti.¹

Naime, slovenska književna povijest "nikad se nije našla u tako nezavidnoj situaciji kao kad je morala imenovati, a pogotovo periodizirati književne događaje u drugoj polovici 19. stoljeća" (Paternu 1981: 6). Budući da se čini da to razdoblje balansira između romantike i realizma, Janko Kos označio ga je "ničijom zemljom" (Kos 1974a: 117). S određivanjem i označavanjem granica romantike, koja prethodi drugoj polovici 19. stoljeća, i moderne, koja slijedi nakon nje, povjesničari književnosti nisu imali mnogo problema. Na to je između ostalog utjecalo to što su ta razdoblja kraća i što su ih obilježile dominantne figure, romantiku France Prešeren, a modernu Ivan Cankar, čiji se opusi mogu lakše svrstati u europske književne tokove. Za periodizaciju su prikladne čak i godine njihove smrti: France Prešeren umro je 1849. godine, godinu dana nakon niza europskih revolucija, a Ivan Cankar 1918. godine, kada je završio Prvi svjetski rat.

Drugoj polovici 19. stoljeća pečat je dalo više kanoniziranih književnih stvaratelja nego romantici ili moderni, pa možemo reći da je književnost toga razdoblja (programski) izrazitije povezana s lokalnim političkim zbivanjima, prije svega s narodnim buđenjem, i da ju je teže uklopiti u europske književne tokove. Značajno je da se u tom razdoblju uvriježio termin "slovstvo" koji je zamijenio kozmopolitski obilježenu oznaku "literatura" koju su preferirali i Prešeren i Cankar (Kos 1974: 799–800).

Problem periodizacije slovenske književnosti u drugoj polovici 19. stoljeća, koji je na prvi pogled ponajprije problem identifikacije prijelomne točke između romantike i realizma, povjesničari književnosti pokušali su riješiti na različite načine, bilo uvodeći "procesualne oznake" poput "od romantike do realizma" (Janko Kos, Marja Boršnik), bilo pouzdajući se u kompleksnije podjele realizma – od onog koji je još obilježen (post)romantičkim elementima do onog koji se tih elemenata konačno oslobodio (Paternu 1981: 6–7). Kompleksnije podjele realizma ponudili su npr. Ivan Pregelj (1938) i Anton Slodnjak (1968).

¹ Različitost "književnopovijesnih tradicija" u nastavku nazivam različitošću "književnopovijesnih narativa".

Sva navedena rješenja toga problema dio su književnopovijesnoga narativa na osnovi kojeg je Jenkove *Spomine* interpretirao France Bernik, upotrijebivši pritom specifične termine. Zato ću u prvome dijelu rasprave sažeto predstaviti nekoliko sintetičkih pregleda povijesti slovenske književnosti koji su pokušali periodizirati drugu polovicu 19. stoljeća. Upozorit ću na njihov narativ o tome razdoblju iz kojega proizlaze specifične implicitne definicije romantičnosti i realističnosti koje su u slovenskoj književnoj povijesti bile dominantne sve do Matjaža Kmecla. Usredotočit ću se prije svega na povijesti iz razdoblja nakon 1918. godine. Starije sintetičke preglede, kao što su npr. Kleinmayrova i Glaserova *Zgodovina slovenskega slovstva* (1881 i 1894–1898), izostavit ću jer je riječ o rezultatu posve drukčije paradigme književne historiografije. Nastali su u razdoblju koje je predmet rasprave i zaokupljaju ih drukčiji istraživački, odnosno interpretativni interesi. Karakteristično je za njih da oznake romantički i realistički uopće ne upotrebljavaju.

248

Svaka književna povijest suočava se s problemom definiranja razdoblja i nijedna književnopovijesna zajednica još uvijek nije postigla potpunu suglasnost oko imenovanja i periodiziranja. Iako književni povjesničari to negiraju, problem definiranja jedan je od glavnih problema književne znanosti (Bjelčević 2006: 122). Aleksander Bjelčević predložio je rješenje u obliku pristanka na "minimalnu stručnu etiku". To znači da bi književni povjesničari trebali, kada upotrebljavaju oznake razdoblja – takve su i oznake romantika ili realizam, odnosno pridjevi romantički i realistički – "na početku rasprava i udžbenika" navesti svoju definiciju te dati "nekoliko paradigmatičkih primjera", a zatim priznati neuniverzalnost, odnosno čak subjektivnost svoje definicije (*ibid.*). Na kraju krajeva, pokušaj definiranja uvijek je samo "čin uvjeravanja" (Malloux 1995: 127).

Studije slovenske književnosti iz druge polovice 19. stoljeća često je teško međusobno uspoređivati jer je tvrdnje koje su povezane s romantičnošću i realističnošću književnih djela, likova ili tema "moguće razumjeti samo ako je pisac te pojmove izričito definirao ili ako je naš bliži poznanik" (Bjelčević 2006: 122). Zato ću zaključke prvoga dijela rasprave, o narativu koji je pratio periodizacije prije Kmecla, pokušati u drugome dijelu primijeniti na usporu Kmeclove i Bernikove interpretacije pripovjedne proze Simona Jenka.

Na kraju rasprave utvrdit ću razliku između narativa koji je pratila Bernikova interpretacija (zajedno s pregledima Grafenauera, Pregelja i Slodnjaka) i narativa kojim ga je zamijenila Kmeclova. Pojednostavljeno rečeno, prijelaz se ogleda u razlici između pridjeva romantički, koji nalazimo u frazama "romantički autorski subjekt" ili "romantički subjektivitet" (Kmecl), i pridjeva koji stoji u oznaci za razdoblje "romantički realizam" ili "između romantike

i realizma” (Bernik i ostali). Zbrka je dakle prije svega terminološka, ali zato nije ništa manje problematična. Kod prvoga pridjeva riječ je o općenitijoj “sociološkoj” oznaci koja svjedoči o procesu autonomizacije književne sfere i formiranju slovenske građanske kulturne elite, a druga oznaka odnosi se na lokalnije relevantan skup književnih sadržaja, stilskih postupaka itd. koji su važni za “pripovjednu sintezu” kojom je “veliki žanr književne povijesti” od početka 20. stoljeća stvarao sliku o “cjelini književnosti i njezinu razvoju” (Juvan 2003: 17).

2. NARATIV PERIODIZACIJA DRUGE POLOVICE 19. STOLJEĆA PRIJE MATJAŽA KMECLA

Uređivačka i usmjeravajuća ideja “velikoga žanra književne povijesti” uglavnom je ideja naroda. Takva nacionalna književna povijest priča je o usponu i opunomoćenju nacionalne zajednice. O epistemološkoj usmjerenosti jednog ili više autora svjedoče naslovi (npr. razlike između “literature”, “slovstva” i “književnosti”), opseg pregleda i izbor početka i kraja pojedinačnih razdoblja unutar “velike” pripovjedne sheme (Juvan 2003: 17).

Podrobnije ću izložiti djela *Kratka zgodovina slovenskega slovstva* (1920) Ivana Grafenauera, *Slovstvena zgodovina Slovencev, Hrvatov in Srbov v vprašanjih in odgovorih* (1938) Ivana Pregelja, *Zgodovina slovenskega slovstva* (1968) Antona Slodnjaka, *Pregled slovenskega slovstva* (1974) Janka Kosa (zajedno s neslužbenim predgovorom odnosno serijom članaka *Slovenske literarne konstante*) te monografiju *Od pridige do kriminalke ali O meščanskih začetkih slovenske pripovedne proze* (1975) Matjaža Kmecla.

2.1. IVAN GRAFENAUER: KRATKA ZGODOVINA SLOVENSKEGA SLOVSTVA (1920)

Grafenauer je jedan od prvih povjesničara književnosti koji je u svojoj sintezi upotrijebio oznake romantika i realizam. Razdoblja je podijelio ovako: 19. stoljeće počinje razdobljem romantike (1810–1848), slijedi razdoblje narodnoga buđenja (1848–1868), a nakon toga razdoblje nove romantike i realizma (1868–1895).

Romantiku je shvaćao kao “otpor suhom razumu prethodnoga razdoblja [prosvjetiteljstva], kao razdoblje u kojem su ključni osjećaj i fantazija”. U romantici se sve ono izvanjsko “spaja u pjesnikovoj unutrašnjosti kao u neka-

kvom središtu u živu organsku cjelinu". Dakle, romantički je umjetnik onaj "koji svoje središte nalazi u sebi", a njegova je bit "intenzivnost unutarnjega doživljavanja (koje pak teži vanjskom izrazu)" (Grafenauer 1920: 125).

Sljedeće razdoblje, razdoblje "narodnoga buđenja", prema Grafenaueru počinje 1848, a završava 1868. Kronološki gledano, početna je godina jasna, jer se oslanja na revolucionarnu 1848. godinu, dok završna baš i nije. Grafenauer u vezi s njom navodi Zakon o načelima nastave u pučkim školama, "ukidanje staroga prava nasljeđivanja" i "ukidanje protulihvarškoga zakona". Važne godine, koje se doduše vrte oko 1868. (kada je u Sloveniji započeo taborski pokret) i koje Grafenauer spominje tek usput ili ih uopće ne spominje, još su 1866, kada je Austrija izgubila rat protiv Prusije i Italije i 1867, kada je na snagu stupio prosinački ustav i kada su održani pokrajinski izbori na kojima je prvi put organizirano sudjelovala slovenska stranka. Očito je da su početna i završna godina razdoblja određene kao dvije epizode u teleološkome procesu nacionalne emancipacije, odnosno da ono ni u kojem smislu nije definirano s obzirom na zbivanje u književnosti (Grafenauer 1920: 216–217).

250

Književnici koje je Grafenauer u tom razdoblju izdvojio jesu Fran Levstik i Simon Jenko. Levstik je opisan kao "najkrepkija ličnost kojom se može pohvaliti naša književnost u prvome desetljeću nakon revolucije", a njegova pjesnička zbirka *Pesmi* (1854) kao najava realizma, iako još "štošta u tim pjesmama podsjeća na njegove pjesničke uzore, osobito na Prešerna i Goethea". Levstikov realizam proizišao je iz "tjesnoga kontakta s narodom", a karakterizira ga i "sklonost refleksiji" (Grafenauer 1920: 190).

Simon Jenko, s obzirom na opseg Grafenauerove rasprave središnja figura toga razdoblja, opisan je na sličan način kao France Prešeren nekoliko poglavlja prije njega. Istaknuti su Jenkov "pjesnički dar" i tragičnost njegova života, koja je "produbila njegovu osjećajnost". Njegova "samonikla moć" i "duboka ljubav prema prirodi" razvile su se u "Heineovoj školi" (Grafenauer 1920: 204). Grafenauer ničim ne daje naslutiti da se Jenkova poezija stilski razlikuje od Prešernove, nigdje nije eksplicitno navedeno da je Jenko pisao romantički ili realistički. No opis njegova života i književnoga stvaranja sadrži nekoliko indicija o narativu koji će biti vidljiv i u kasnijim književnopovijesnim pregledima, a podrobnije ću ga prikazati uspoređujući Bernikovu i Kmeclovu interpretaciju Jenkove pripovjedne proze. Riječ je o linearnom razvoju prema realizmu koji obilježava borba protiv sanjarenja, idealizma i sentimentalizma. Iako je Jenkov doprinos tom razvoju označen kao izrazito pozitivan, Grafenauer upozorava na trenutke kada se čini da bi mogao takoreći skrenuti s "pravilnoga" puta književnoga razvoja koji ga

je vodio k realizmu. Jenko je najveću krizu “kao pjesnik”² doživio u Beču, kada je poblizje upoznao Heinea čija ga je “*sanjiva, sentimentalna* poezija” “*zatekla i omamila* [istaknuo B. K.] u sličnome duševnom raspoloženju”. No Grafenauer prikazuje Heineov utjecaj kao neproduktivan, pa tako piše da za Jenka početkom 60-ih godina “*sentimentalnost* Heineove poezije [...] više nije bila *opasna* [istaknuo B. K.]”. Njezina utjecaja otarasio se “voljom za odricanjem” i “zdravom gorenjskom pameću” (Grafenauer 1920: 204).

Kao što ću prikazati u nastavku, za distinkciju između romantičkog i realističkog Jenka izuzetno se prikladnom pokazala Jenkova pripovjedna proza. Prema Grafenaueru, *Spomini*, koji “sežu unatrag još u doba ‘Vaja’, sadrže romantičke motive”, dok se *Tilka* i *Jeprški učitelj* od toga motivskog svijeta već udaljavaju i posežu za gradom “iz seoskoga života”, a fabula se temelji “na osobinama glavnoga lika” (Grafenauer 1920: 205).

Grafenauer razdoblje od 1848. do 1868. godine naziva i razdobljem prvih koraka k realizmu, koji je manifestacija “zdravog razuma”, životne ozbiljnosti i odgovornosti. U tome razdoblju opaža prve štetne utjecaje koji usporavaju taj razvoj. Heineov utjecaj na Jenkovu, kao i Goetheov i Prešernov utjecaj na Levstikovu poeziju shvaća kao otegotnu okolnost i višak misaonosti, koja slovenskomu narodu tada više nije mogla koristiti. Romantika je u drugoj polovici 19. stoljeća implicitno definirana kao neaktivnost, sanjarenje i otpor refleksiji. Za nju su prema Grafenaueru karakteristični: odsutnost motiva iz seoskoga života i volje za odricanjem, a za realizam blizak kontakt s narodom, sklonost refleksiji, zdrav razum i fabula koja je izgrađena oko osobina glavnoga lika.

2.2. IVAN PREGELJ: *SLOVSTVENA ZGODOVINA SLOVENCEV, HRVATOV IN SRBOV V VPRAŠANJIH IN ODGOVORIH* (1938)

Slovstvena zgodovina Slovencev, Hrvatov in Srbov v vprašanjih in odgovorih na prvi pogled donosi nov, inovativan način pisanja povijesti književnosti jer je u cijelosti sastavljena od pitanja i odgovora na njih. Ona daje naslutiti da je Pregelj u određenom smislu prekinuo tijek “velikog narativa” književne povijesti. No novost u biti nije kvalitativne prirode. Pregled ne uvažava nove paradigme. Razlozi za inovativan oblik više su tehnički nego metodološki ili epistemološki. Pregeljeva je podjela 19. stoljeća ovakva: počinje romantikom (1819–1848), nastavlja se romantičkim realizmom (1848–1880) i završava poetskim realizmom (1880–1895). Njegova je eksplicitna definicija romantike slična Grafenauerovoj. Odgovor na pitanje što je romantika glasi:

² U tekstu su riječi posebno naglašene.

Romantika je reakcija na hladni racionalizam ["suih razum" kod Grafenauera] i klasicizam prosvjetiteljstva. U prvi plan stavlja maštu, ljubav prema svemu neobičnome i izuzetnome, osjećajnost te interes za narodni jezik i prošlost naroda, koja se najbolje ogleda u narodnome blagu. Oživljava zanimanje za romanički kršćanski srednji vijek. (Pregelj 1938: 45)

Razdoblje je podijeljeno na "stariju, znanstvenu romantiku" (Kopitar, Jarnik, Ravnikar) i "mlađu, pjesničku romantiku" (Čop, Prešeren). Većina teksta rasprave predvidljivo je posvećena pjesničkoj romantici, osobito Prešernu. "Izvor Prešernove poezije", prema Pregelju jest "žalost koja je rasla iz spoznaje da idealni svijet ne postoji, iz ljubavi prema djevojci i nesretnoj domovini" (Pregelj 1938: 52).

252 Prvo razdoblje druge polovice 19. stoljeća Pregelj naziva romantičkim realizmom. Definiran je kao "književna struja u kojoj se prepleću starija romantička obilježja (skupljanje narodnoga blaga, narodno buđenje, ljubav prema izuzetnome i neobičnome) i realistički pogled na život". Podrobnije je objašnjen i izbor godina koje ga omeđuju. Godina 1848. zato što je "uz slobodu donijela življe književno i kulturno djelovanje", a 1880. kao godina "kad se Stritarov romantički *Zvon* povukao pred realističkim *Ljubljanskim Zvonom*" (Pregelj 1938: 71). Jednako kao kod Grafenauera, i kod Pregelja je glavna figura razdoblja koje dolazi nakon romantike Simon Jenko. Predstavljen je kao "prvi pjesnik nakon Prešerna", a njegove pjesme kao "pravi izraz čovjeka koji uistinu trpi ono što u pjesmi izražava" (Pregelj 1938: 84). Ni Pregelj Jenka eksplicitno ne povezuje ni s romantikom ni s realizmom.

Osim Jenka u razdoblju romantičkoga realizma posebno su izdvojeni i Fran Levstik, Josip Stritar, Josip Jurčič te Ivan Tavčar. Josip Jurčič prikazan je kao hibridna figura jer se "romantika" kod njega još uvijek može osjetiti "u izboru građe (povijest, izuzetni i neobični tipovi, 'originali')", ali "po prirodi" je bio realist. Realizam se kod Jurčiča pokazao "u mladoeuropskoj demokratičnosti i upozorenju da zlo u narod dolazi od stranaca" (Pregelj 1938: 94).

Život i književni rad Josipa Stritara opisani su kao priča o zabludi jer je u "mladim godinama" djelovao kao "pravi neposredni pjesnik", a kasnije je izašla na vidjelo "njegova pedagoška priroda". Iako se čini da je s "književnoga prijestolja" pao zbog spora oko *Gospoda Mirodolskoga*, Pregelj smatra da je "stvarni" razlog za gubitak javne naklonosti "nezadovoljstvo mladega, realistički usmjerenog naraštaja kojemu je bilo dosta Stritarove sentimentalne romantike" (Pregelj 1938: 97–109).³

³ O retrospektivnoj konstrukciji mita o zabludjelome Stritaru pišem u članku *Dodatek k Stritariani: revizija procesa (pre)vrednotenja Josipa Stritarja v s slovenski literarni zgodovini in kritiki* (2019).

Sličnu ulogu kao Stritar i Jurčič u Pregeljevu narativu ima i Ivan Tavčar, koji je dobio oznaku "realistički romantik". Za razliku od Jurčiča, koji je "po prirodi" bio realist, ali ga je u tome ograničavala romantična okolina, Tavčar je "po značaju" [istaknuo B. K.] bio romantičar, što je vidljivo u njegovoj "ljubavi prema prošlosti", sklonosti "neobičnim događajima", te "strastvenim" i "iznadprosječnim ljudima". Okolina "zaražena" stritarovskim sentimentalizmom, koja je Jurčiča ometala u realizaciji njegove realističke prirode, Tavčaru je "realistički obojila romantičnu pripovjednu umjetnost" (Pregelj 1938: 105). Kod Pregelja se romantika pojavljuje kao konzervativan ostatak sentimentalnosti koji koči i književni i politički razvoj slovenskoga naroda. Realizam je znak "mladoeuropske demokratičnosti", političke progresivnosti i sudjelovanja u borbi za emancipaciju slovenskoga naroda.

Posljednje razdoblje u drugoj polovici 19. stoljeća jest poetski realizam (1880–1895). Tek se tada prvi put javlja pitanje što je realizam, iz čega se može naslutiti da je za Pregelja to prvo neproblematično razdoblje u smislu emancipacije od konzervativnih sila romantike. Realizam je definiran kao nasljednik "pozitivizma i materijalizma u znanosti i filozofiji" te "opće naobrazbe". Trebao bi zamijeniti romantički "bijeg u prošlost i osjećajni zanos". U skladu s time u tome su razdoblju prvi put istaknuti književnici kao što su npr. Anton Aškerc, koji je označen kao "pravi realist" (Pregelj 1938: 120).

2.3. ANTON SLODNJAK: *SLOVENSKO SLOVSTVO* (1968)

Anton Slodnjak obradio je problem periodizacije druge polovice 19. stoljeća kompleksnom podjelom realizma. Prema Slodnjaku, druga polovica 19. stoljeća dijeli se ovako: počinje folklornim realizmom (1848–1858), nastavlja se sućutno-ironičnim i narodno-hrabrim realizmom (1858–1868) te sentimentalnim realizmom (1870–1881), a završava zrelim ili klasičnim realizmom (1881–1895).

I Slodnjak prihvaća podjelu prema kojoj se književnost druge polovice 19. stoljeća cijelo vrijeme približava "čistome" realizmu i bježi od romantičke konzervativnosti. Za folklorni realizam npr. kaže da je "započeo iz realističkoga ishodišta, ali je upao [istaknuo B. K.] u oponašanje narodnoga pripovijedanja". Realizam je u tom razdoblju još bio "gol", "jednostavan" i "narodni". Za razliku od "potomaka ilirizma" koji su se "gubili [istaknuo B. K.] u jezičnoj nerazumljivosti te pretjeranom domoljublju i čistome zanesenjaštvu", pripovjedači koji su se, prema Slodnjaku, držali "narodnih motiva" lakše su se približili "realističkom načinu oblikovanja" (Slodnjak 1968: 161).

Književnik koji se u Slodnjakovu pregledu primjetno ističe jest Josip Stritar. Predstavljen je slično kao kod Pregelja, ali je još više istaknut kao ilustrativni primjer nazadovanja slovenske književnosti u drugoj polovici 19. stoljeća. Stritar je loše iskoristio svoj utjecaj usmjeravajući slovenske književne talente prema romantičkoj svjetskoj boli koja je kočila razvoj slovenske književnosti prema umjetnički legitimnijemu realizmu. Slodnjak npr. više puta citira Stritarovo pismo Ivanu Prijatelju u kojem pjesnik priznaje da je nakon 1876. godine njegovo djelovanje zaista predstavljalo "izdaju slobodnoga razvoja slovenske književnosti" (Slodnjak 1968: 214). Sedamdesete godine 19. stoljeća opisao je kao razdoblje u kojem je "usprkos odlučnome okretanju realizmu [...] Stritarova svjetska bol još uvijek bila živa", a zreli, odnosno klasični realizam koji je uslijedio nakon toga shvaćao je kao konačnu "pobjedu" [istaknuo B. K.] nad "Stritarovim elegijama i apstraktnim sjenama". Doduše, do pravoga realizma slovenska književnost nije nikada ni došla jer je društvo u 19. stoljeću još bilo "nedovoljno brojno i previše netrpeljivo", zbog čega "realistička umjetnička djela" nije znalo "ni stvarati ni uživati u njima". Realizam kod Slodnjaka održava nekakvu nedosežnu auru, kako je naziva, "velike realističke književnosti", čime cilja prije svega na rusku i francusku književnu produkciju (Slodnjak 1968: 220–224).

254

U Slodnjakovu i Pregeljevu tretiranju Stritara može se naslutiti jedan dio problema temeljne nejasnoće u vezi s oznakom romantički koja je upisana u periodizacije druge polovice 19. stoljeća. Budući da je u svojim mladim godinama ustrajno pozivao na izvornost, Stritara je nova mladoslovenska generacija napala kada je izdao Gospoda Mirodolskoga (Pregelj 1938: 108). No stvarni razlog negativne reakcije navodno je bio taj što je inzistirajući na svjetskoj boli izbjegavao poziv na zdravorazumsku i politički osviještenu realističku književnost.

Oznaka romantički kod Grafenauera, Pregelja i Slodnjaka, kada je riječ o drugoj polovici 19. stoljeća, označava prazno zanesenjaštvo, politički nefunkcionalno fantaziranje itd. Romantika u kontekstu druge polovice 19. stoljeća, koju autori često nazivaju postromantikom, u književnopovijesnoj svijesti ne sadrži veze s Prešernovom romantikom.⁴ U kontekstu prve polovice 19. stoljeća romantičnost se shvaća kao trenutak opunomoćenja književnosti kao književnosti i u doba odgovarajućega romantičkog zanosa koji je, kada je slovenskoj književnosti bilo institucionalno lakše postojati i kada je trebala krenuti u borbu za emancipaciju slovenstva (u drugoj polovici 19. stoljeća), postao neproduktivan.

⁴ Detaljnije o postromantici (pogotovo kod Simona Jenka) može se naći u: Mataj 2001, Skaza 1979, Bernik 1979 i Paternu 1979.

2.4. MATJAŽ KMECL: *OD PRIDIGE DO KRIMINALKE ALI O MEŠČANSKIH ZAČETKIH SLOVENSKE PRIPOVEDNE PROZE* (1975) I JANKO KOS: *PREGLED SLOVENSKEGA SLOVSTVA* (1974) ODNOSNO *SLOVENSKE LITERARNE KONSTANTE* (1974)

Matjaž Kmecl i Janko Kos doživljavali su drugu polovicu 19. stoljeća kroz drukčiju prizmu nego Grafenauer, Pregelj i Slodnjak. Slovenska povijest književnosti kod njih je izrazito otvorena prema Europi. Književnost toga doba često je konceptualizirana s obzirom na odnos između “elitne i neelitne književnosti” (Kmecl 1975: 133–145). Tu opreku Janko Kos u seriji članaka *Slovenske literarne konstante*, koji su zamjena za predgovor djelu *Pregled slovenskega slovstva* (1974), opisuje kao napetost između “plebejsko-demokratskog humanizma” i “aristokratskog humanizma” (Kos 1974: 894). Kmecl i Kos implicitno upotrebljavaju onu definiciju romantike koju Grafenauer, Pregelj i Slodnjak ustrajno izbjegavaju. Njihov je narativ posljedično posve drukčiji. Romantika je u kontekstu starijih književnopovijesnih sinteza povezana s narativom neaktivnosti. Odjeke takvih postavki, doduše, možemo naći i u Kosovu pisanju o “postromantičkim elementima” druge polovice 19. stoljeća i procesualnoj oznaci “od romantike do realizma”, ali čim se pojavila prilika da se odmakne od potreba školske periodizacije, uspostavio je opreku između “plebejskoga demokratskog humanizma i “aristokratskog humanizma”, na kojoj je ustrajao Kmecl. Narativ neaktivnosti i konzervativnosti povezan s oznakom romantički zamijenjen je vrijednosno jednako neneutralnim narativom, ali terminološki obrnutim, koji romantičnost razumije kao znak književnoga razvoja i progresivnosti. Dakle, Kmecl i Kos su opreci romantičko/realističko nadredili opreku plebejski demokratski humanizam / aristokratski humanizam, odnosno opreku neelitna/elitna književnost.

Time je srušen narativ o linearnome razvoju slovenske književnosti od konzervativne romantike do umjetnički i politički legitimnoga realizma. Zamijenila ga je (naizgled) manje teleološka slika razvoja, a sudeći po njoj, slovenska književnost 19. stoljeća (i prve i druge polovice) cijelo vrijeme varira između esteticizma i pokoravanja književnosti političkoj sferi. Takav tijek opisuje i Boris Paternu, koji se bavio prije svega lirikom toga razdoblja. Zanimljivo je da “sukob između nacionalne i egzistencijalne funkcije poezije” primjećuje samo u razdoblju nakon Levstika, iako je očito da on postoji i kod Prešerna (Juvan 2003):

Tako je sukob između nacionalne i egzistencijalne funkcije poezije jedan od temeljnih sukoba, koji je svojstven takoreći svakome pjesniku od Levstika nadalje, a najizrazitiji i najkritičniji oblik dosegno je kod Stritarra, Gregorčiča

ili mladoga Aškerca. Taj “heraklovski problem” i muku slovenskoga pjesnika koji je iznutra postajao žrtva vlastitoga naroda najbolje je neposredno formulirao Stritar u pjesmi “Sreća, poezija in Prešeren” (1877). (Paternu 1981: 5)

Književni život druge polovice 19. stoljeća više se ne shvaća, odnosno ne vrednuje s obzirom na vjernost određenim književnim pokretima, nego kao vrijeme u kojem se prepleće više mogućnosti odnosa prema književnosti. Niz tih mogućnosti objašnjen je kao jedan od tragova odnosa književne sfere s drugim područjima društvenoga života, prije svega sa sferom politike. “Romantičnost”, odnosno “egzistencijalna funkcija” književnosti, ako pratimo Paternuovu terminologiju, ima isto značenje i u prvoj i u drugoj polovici 19. stoljeća. Proces autonomizacije književne sfere nije završio s Prešernom, pa je pitanje kod Kmecla ostalo otvoreno još duboko u 19. stoljeće.

3. FRANCE BERNIK I MATJAŽ KMECL O JENKOVOJ PRIPOVJEDNOJ PROZI: PRIMJER DVIJU IMPLICITNIH DEFINICIJA ROMANTIKE I REALIZMA

256

Simon Jenko, koji je prvenstveno bio pjesnik, objavio je 1857. i 1858. pet pripovijetki. Jednu (*Predpustnica*) 1857. godine u klagenfurtskome bogoslovnom časopisu *Venec*, a četiri 1858. godine, od toga jednu u *Vajama* (*Kaznovana tercijalka*), a tri najpoznatije u Janežičevu *Slovenskom glasniku* (*Spomini, Tilka, Jeprški učitelj*).

Razliku između Bernikove i Kmeclove implicitne definicije romantike i realizma najbolje možemo vidjeti iz njihove interpretacije Jenkovih *Spomina*. Bernik tu pripovijetku, uz dozu opreza u vezi s izborom građe i opisom likova, shvaća kao kulminaciju Jenkove realističke, odnosno “proturomantičke” misaonosti, a Kmecl na *Spomine* gleda kao na manifestaciju “upoznavanja s romantičkom Europom”, što je potaknuo slovenski građanski salon. Proglašava ih simptomatskim tekstom Jenkova romantizma, a to objašnjava elementima individualizma i zanimanjem za neponovljivoga pojedinca.

3.1. MATJAŽ KMECL I “SLOVENSKI GRADANSKI SALON”

Kmeclova interpretacija *Spomina* izvedena je na pozadini interpretacije Jenkovih proznih djela koja nisu izašla u *Slovenskom glasniku*. *Kaznovana tercijalka* i *Predpustnica* rezultat su oponašanja tradicije posebnog oblika na-

rodnih šala. Te šale imale su ulogu “kompenzacijskog opuštanja [...] socijalno vrijednosnih osjećaja”, dakle ublažavanja društvenih tenzija koje su izvirale iz nejednakosti (Kmecl 1975: 76). Jenkova su prva dva kratka pripovjedna djela intimno uključena u već postojeće svakodnevno iskustvo onih kojima su namijenjena – čitateljskoj publici koja je trebala “tvrde”, “grube” i “nemilosrdne” šale kako bi kompenzirala i ublažila pritiske nepravednoga društva.

Spomini, Tilka i Jeprški učitelj predviđali su novi tip čitatelja koji:

više od bezuvjetne zabave cijeni pojedinčevu unutarnju slobodu ili individualni osjećaj, koji istovremeno pomalo nadilazi zakopčanost, siromaštvo i društvenu zadržanost, dakle socijalno emancipiranog, širokih vidika zbog neeshatološkog poimanja svijeta, koji se možda suosjećajno (demokratski) raspitao o drugoj strani medalje, o tragičnoj ljudskosti koja se možda krije iza komičnog pročelja. (Kmecl 1975: 76)

Takav tip čitatelja širio se zajedno s formiranjem “slovenskoga narodnog građanstva” kao “gospodarske, političke i kulturne moći” s posebnim “ideološkim modelom”. Razvoj nove građanske salonske ideologije promijenio je “odnos između umjetnika i publike” (Kmecl 1975: 77).

Spomini se novom čitatelju obraćaju specifičnim “govornim formulacijama”, nekakvom “zbrkom uglađenog jezika” koja bi prethodni tip čitatelja zbunila i spriječila da prihvati književno djelo u sferu svoje svakodnevne kompenzacijske prakse šaljenja i opuštanja. Kmecl npr. u *Spominima* identificira prvi slučaj “samopromatranja” u slovenskoj pripovjednoj književnosti.

Jenko se na književnim likovima zaustavljao kako bi ih čitatelju prikazao kao “neponovljive pojedince”; s druge strane opisa kao oruđa napredovanja priče ili moralne instrukcije. Kmecl je upozorio i na “motivacijske lance”, koji usmjeravaju fabulu jer su “izrazito psihologizirani”, oblikovani ne samo na razini karaktera nego i na osnovi duboko “osobne”, tragične ljudske prirode.

Svi nabrojani elementi *Spomina*, koji se povezuju u nazor “organske raznolikosti svijeta i značenja individualnoga u njemu”, za Kmecla su “simptom građanske romantičke ideologije”. Novi tip čitatelja, kojem je takav odnos prema svijetu blizak, razvio se “iz upoznavanja s književnom romantičkom Europom”. U drugoj polovici 19. stoljeća u Sloveniji su se uvriježila načela suverenosti pojedinca. Za razliku od *Kaznovane tercijalke* i *Predpustnice* pripovjedna djela koja slijede nakon njih imaju osobno profiliranoga pripovjedača. Više nije riječ samo o “neosobnoj transmisiji” između priče i čitatelja. Novome tipu čitatelja odgovarao je pripovjedač koji zna cinično vrednovati karakterne posebnosti, šaliti se na račun patetičnosti likova ili ih, kao u slučaju *Spomina*, cijiniti zbog njihove izuzetnosti (Kmecl 1975: 77).

Ustrajno imenovanje takvoga misaonog modusa kao romantičkog u temeljima ruši narativ predstavljen u prvom dijelu rasprave, iz kojeg potječe (barem za drugu polovicu 19. stoljeća najizrazitija) ideja romantike kao otegotne okolnosti književnoga razvoja. Romantika kao poseban odnos između književnika i čitatelja, afirmacija pojedinca itd. za Kmecla su značajke književnosti koje su raspoređene kroz 19. stoljeće neovisno o stilističkim parametrima i parametrima razdoblja. Zbog takvog su pogleda romantička upravo ona djela koja je Bernik (ili bilo koji autor sinteza predstavljenih u prvome poglavlju) interpretirao kao posve realistička.

3.2. FRANCE BERNIK I "ZASTARJELA ROMANTIČKA TEHNIKA"

Bernik ne pravi razliku između Jenkove proze koja je objavljena u *Slovenskom glasniku* i one koju je objavio prije toga, nego oba stvaralačka razdoblja shvaća kao rezultat "zahtjeva vremena", programskih pobuda koje su poticale prozu, vremena koje, zato što je narodni pokret "u svoj proces uključio slovenskoga izobraženog čovjeka i njegovu raznovrsnu aktivnost u cijelosti [...], nije podnosilo [...] književni individualizam – liriku" (Bernik 1956: 66).

258

Spomine shvaća kao najočitiji izraz Jenkova razvoja iz romantičara u realista. Za razliku od Kmecla u pripovijetki ne primjećuje "psihološku produbljenost i razvoj karaktera". Reklo bi se da Jenko u *Spominima* ne "posvećuje primjerenu pozornost unutarnjem doživljavanju, razvoju osjećaja i misli". Posljedično je u pripovijesti "mnogo neutemeljenog, nedorađenog i okrnjenog". Književnu vrijednost *Spomina* umanjuje i "slabokrvno, površno referiranje i nedostatak dijaloga". Iako "izbor građe, kompozicija pripovijetke i neki likovi podsjećaju na zastarjelu romantičku tehniku", iz dijaloga u toj priči "odjekuje [...] suvremena proturomantička misaonost". Dijalog, a time Bernik cilja prije svega na razgovor između mlinarova sina Janeza i pripovjedača pod zvjezdanim nebom u kojem akteri dovode u pitanje praznovjerje i fatalizam, trebao bi potvrditi realističku osnovu "trijezne razumnosti koja vraća iskustvo i pozitivističku misaonost vremena" (Bernik 1956: 67–68).

Bernik je povezivanjem *Spomina* i realističnosti slijedio književnopovijesnu tradiciju Grafenauera, Pregelja i Slodnjaka. *Spomini* nisu romantički jer potiču prosvjetiteljsko povjerenje u razum. Dakle romantika, odnosno romantičnost, shvaćena je kao izdaja racionalnosti, "reakcija protiv hladnog racionalizma" (Pregelj 1938: 45), odnosno "suhog razuma" (Grafenauer 1920: 125).

Zanimljivo je da je za Bernika nedostatak "psihološke produbljenosti" i odsutnost "razvoja karaktera" znak nerealističnosti (sudeći po narativu:

“romantičnosti”), što je u suprotnosti s Kmeclovom interpretacijom gdje upravo psihološka produbljenost i intenzivnost opisa “individualnosti” likova svjedoče o “romantičnosti” *Spomina*. Zbog toga se može naslutiti da je osnovno “narativno” ishodište interpretacije obojice književnih povjesničara čisto sadržajno odlučujuće utjecalo na samu interpretaciju.

4. ZAKLJUČAK

Kada je riječ o proučavanju druge polovice 19. stoljeća, u slovenskoj je književnoj historiografiji došlo do velike promjene perspektive kada je (s Kmeclom) prekinut dugo vremena dominantan narativ književnoga razvoja od romantizma prema realizmu. Oznake romantika i romantično u kontekstu druge polovice 19. stoljeća više se nisu zdravo za gotovo primjenjivale na problematičnu pojavu tzv. postromantike, koja je prijetila da će spriječiti razvoj u realizam, nego su postale (gotovo samorazumljive, dakle bez dodatnih definicija) jednoznačne s modernim autorskim subjektom i odnosom prema književnosti koji je za njega karakterističan. Slika druge polovice 19. stoljeća time se nije samo jednostavno promijenila, nego se potpuno preokrenula. Barem na razini terminologije. O tome zorno svjedoči upravo oprečnost Kmeclove i Bernikove interpretacije *Spomina*.

Nije slučajnost da su i Kos i Kmecl oznake romantički i realistički implicitno redefinirali izvan okvira školske periodizacije. Kmeclova sinteza *Od pridige do kriminalke* više je od pukoga niza raznovrsnih eseja, a esej gdje si Kos dopušta raspravu o dvostrukosti “plebejsko-demokratskoga” i “aristokratskoga” humanizma naknadno je objavljen kao zamjena za predgovor većem sintetičkom pregledu.

Također je jasno da obje interpretacije funkcioniraju polazeći od nekoga pozadinskog konsenzusa da je Jenkova književnost dobra. Suočavanje tih dviju interpretacija *Spomina* ujedno je i suočavanje dviju shema vrednovanja, dviju vizija onoga što u drugoj polovici 19. stoljeća u Sloveniji znači pisati dobru, naprednu, umjetnički legitimnu književnost.

Rasprava upozorava na to da je pri interpretaciji slovenske književnosti druge polovice 19. stoljeća važno uzeti u obzir različite epistemološke okvire u kojima su nastale oznake romantičnosti i realističnosti jer bi u suprotnome moglo doći do nejasnoća pri detaljnijim interpretativnim zahvatima, kao što su Bernikov i Kmeclov na primjeru *Spomina*. Ne želim dati prednost nekom od predstavljenih narativa, ali svjestan sam da njihovo miješanje,

bilo u nastavnom procesu na sveučilištu bilo u slučaju citiranja, može biti zavaravajuće bez dubljeg razumijevanja (terminološkoga) konteksta.

Sa slovenskoga prevela Tina Birk

IZVORI I LITERATURA

- Bernik, France. 1956. “O Jenkovi prozi”. U: *Jezič in slovstvo* 1, 3: 65–72.
- Bernik, France. 1979. “Simon Jenko in Heinrich Heine”. U: *Slavistična revija* 27, 3–4: 381–392.
- Bjelčević, Aleksander. 2009. “Problem z definiranjem literarnih obdobja – na primeru romantike”. U: *Tretje brvaško-slovensko slavistično srečanje*. Ur. A. Peti-Stantič. Zagreb: FF-press: 111–122.
- Grafenauer, Ivan. 1920. *Kratka zgodovina slovenskega slovstva*. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna.
- Juvan, Marko. 2003. “O usodi ‘velikega’ žanra”. U: *Kako pisati literarno zgodovino danes?*. Ur. M. Juvan, D. Dolinar. Ljubljana: ZRC SAZU: 17–48.
- Kos, Janko. 1974. “Slovenske literarne konstante”. U: *Sodobnost* 22, 11: 894–901.
- Kos, Janko. 1974a. “Med romantiko in realizmom”. U: *Sodobnost* 22, 2: 116–28.
- Mailloux, Steven. 1995. “Interpretation”. U: *Critical Terms for Literary Study*. Ur. F. Lentricchia, T. McLaughlin. Chicago: Chicago University Press: 121–35.
- Matajc, Vanesa. 2001. “Simbol v Jenkovi liriki”. U: *Primerjalna književnost* 24, 1: 145–58.
- Paternu, Boris. 1979. “Jenkovo mesto v razvoju slovenske poezije”. U: *Slavistična revija* 27, 3–4: 325–32.
- Paternu, Boris. 1981. “K tipologiji realizma v slovenski književnosti”. U: *Jezič in slovstvo* 27, 1: 1–9.
- Pregelj, Ivan. 1938. *Slovenstvena zgodovina Slovencev, Hrvatov in Srbov v vprašanjih in odgovorih*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- Slodnjak, Anton. 1968. *Slovensko slovstvo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Skaza, Aleksander. 1979. “Jenko – Lermontov – Gogolj in problem pozne romantike”. U: *Slavistična revija* 27, 3–4: 393–402.

260

Abstract

THE SHIFT OF LITERARY HISTORICAL NARRATIVE IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY: THE CASE OF INTERPRETATION OF SIMON JENKO'S PROSE

Simon Jenko, primarily known as a poet, published five short stories between 1857 and 1858. One (*Predpustnica/The Carnival*) was published in 1857 in *Venec* and four of them in 1858: one of those in *Vaje (Kaznovana tercijalka/A Punished Bigoted Woman)* and three, the most prominent ones, in Janežič's *Slovenski glasnik (Spomini/Memories,*

Tilka, and *Jeprški učitelj/The Teacher from Jeprca*). Jenko's prose is analysed in greater detail by Matjaž Kmecl (1973) and France Bernik (1956). The critics interpret one of the stories, *Spomini (Memories)*, from a completely different standpoint: Kmecl interprets it as the product of Jenko's romantic bourgeois ideology influenced by European Romantic movements, and Bernik as the culmination of Jenko's loyalty to realism or even as “counter-Romanticism”. Since the critics' understanding of what romantic and realist implies is epistemologically so different, it seems unproductive to simply oppose their views. Hence, this paper contextualises the critics' implicit conceptions of romantic and realist with two distinct literary historical traditions and narratives from the second half of the 19th century.

Keywords: France Bernik, Matjaž Kmecl, Slovenian Realism, postromanticism, periodization